

KUNSTEN PUNT

Welke landen zijn trending in de kunsten?

Onderzoek naar vermeldingen van het buitenland in het kunstenaanbod
in Vlaanderen en Brussel in 2014

SIMON LEENKNEGT & TOM RUETTE

Index

1. Hoe(veel) werd naar het buitenland verwezen?	04
2. Concerten	07
3. Voorstellingen	11
4. Tentoonstellingen	15
5. Waar werd naar het buitenland verwezen?	19
6. Conclusies	22

Inleiding

In een wereld gekenmerkt door razendsnelle politieke, technologische en economische ontwikkelingen, lijkt een internationale horizon ook voor de kunsten vanzelfsprekend. Tegelijk zetten die ontwikkelingen onze huidige manier van werken ook onder druk. Wat houdt internationaal werken in de kunsten nu juist in? Wat zijn de waarde en het belang ervan op artistiek, zakelijk en maatschappelijk vlak? Op zoek naar antwoorden op deze vragen vat Kunstenpunt een onderzoekstraject aan naar internationalisering in de verschillende kunst disciplines. We willen niet alleen de export van de kunsten uit Vlaanderen naar het buitenland in kaart brengen, maar ook het internationale gehalte van de kunsten die je kan zien en horen in Vlaanderen en Brussel. Dit staat centraal in deze studie: hoe internationaal is het aanbod van muziek, podiumkunsten en beeldende kunsten?

In eerdere onderzoeken en trajecten van Kunstenpunt⁰¹ lag de focus voornamelijk op de ‘export’ van Vlaamse kunsten: welke gezelschappen waren in het buitenland te zien?

Hoeveel kunstenaars spelen mee in de internationale en mondiale kunstmarkt? In welke landen treden groepen op? Hoe faciliteren we een duurzaam internationaal kunstenbeleid?

01 Hiertoe behoren de conferentie en publicatie *Joining the Dots. Bouwstenen voor een duurzaam internationaal kunstenbeleid* (2010, de conferentieverlagen zijn ook [online raadpleegbaar](#)) en de onderzoeken *Na de groei? Trends in de internationale productie en spreiding van podiumkunsten*, *De Vlaamse kunstmarkt: nationaal, internationaal en mondiaal. Studie over Vlaamse promotiegalerijen en Vlaamse kunstenaars met galerijen in binnen- en buitenland (2005-2015)* en *4 Things You Didn't Know About Flemish Musicians on Tour* (alle in 2016 verschenen).

Sommige van deze vragen worden terug opgepikt in het nieuwe onderzoekstraject. Internationalisering is hier echter niet toe beperkt. We hebben ook oog voor ‘import’: hoe internationaal is het kunstenaanbod in Vlaanderen en Brussel? Hoe divers is de internationalisering? Welke trends zien we in verschillende kunstendisciplines en subgenres?

Nu blijkt het vandaag de dag niet zo eenvoudig om kunstenaars of hun werk in ‘nationale’ hokjes te steken. In een beschrijving van de dansvoorstellingen *Solid Gold & Jolie* van Dinozord, Jolie Ngemi, Yann Leguay en Ula Sickle lezen we bijvoorbeeld het volgende: “De Canadees-Brusselse choreografe Ula Sickle maakte twee solo’s voor en met jonge dansers uit Kinshasa, die ze ontmoette in het kader van de Congowerking van KVS.” *Solid Gold & Jolie* zijn het resultaat van een samenwerking tussen dansers uit Congo-Kinshasa en een choreografe met Canadese (en Poolse) roots die in Brussel woont en werkt. Deze samenwerking werd bovendien mogelijk gemaakt door een Vlaams kunsthuis in Brussel. Podiumproducties zijn wel vaker het samenspel van personen en instellingen met verschillende (nationale) achtergronden.

Een ander voorbeeld: “Gedurende een residentie van drie maanden in AIR Antwerpen werkte Claire Liengme aan een nieuw kunstwerk. [...] Claire Liengme werd uitgenodigd voor een residentie van drie maanden, in samenwerking met de St Lucas Hogeschool en in het kader van een uitwisselingsproject met ECAV Sierre en Le Fondation Mercier, Sierre. [...] Het werk vertrok van de complexe socioculturele context van België met haar verschillende officiële talen en migratie en een gelijkaardige ervaring van deze dubbelzinnigheid in haar moederland: Zwitserland.” Dit komt uit een beschrijving van een tentoonstelling van werk gemaakt door een Zwitserse kunstenaar tijdens een residentie in België, in samenwerking met Zwitserse instellingen. Opnieuw is dit het product van een samenspel van personen en organisaties uit verschillende landen. Nu speelde het land van residentie echter ook een duidelijke rol in de thematiek van het werk.

Een laatste voorbeeld: “The Black Cadillacs zijn een jonge bluesrevelatie uit Tennessee. [...] [Voorprogramma] Kel Assouf is een Touaregband die haar hoofdkwartier in Brussel heeft. Met muzikanten uit Mauretanië, Ghana, Frankrijk, Mali en Algerije is Kel Assouf een afspiegeling van de samenstelling van onze Europese steden. [...] De groep heeft haar debuutalbum *Tin Hinane* genoemd, naar een belangrijke vierde-eeuwse Touaregkoningin en hét symbool van de Touaregcultuur.” De Brusselse groep Kel Assouf is samengesteld uit muzikanten met diverse nationale achtergronden. Het album waaruit ze muziek brengen, refereert inhoudelijk naar een stuk Noord-Afrikaanse geschiedenis. Bovendien touren ze hier met een Amerikaanse groep. Verwijzingen naar andere landen komen we hier tegen als het gaat over de afkomst van de muzikanten, over het thema van hun muziek, maar ook over de tournee die ze doen.

“

Het ‘internationale’ van het kunstenaanbod in Vlaanderen en Brussel houdt meer in dan concerten, voorstellingen en tentoonstellingen van buitenlanders.

De geciteerde beschrijvingen zijn afkomstig van de [UiTdatabank](#) van CultuurNet Vlaanderen. Deze databank is een veelgebruikte tool waarmee organisatoren uit Vlaanderen en Brussel informatie over hun culturele evenementen invoeren, waarna deze op honderden online agenda's verschijnt. Daardoor is dit een geschikte bron om het kunstenaanbod in Vlaanderen en Brussel te onderzoeken (iets wat Kunstenpunt al eerder deed in het dossier [Kunst in de nevelstad](#)).

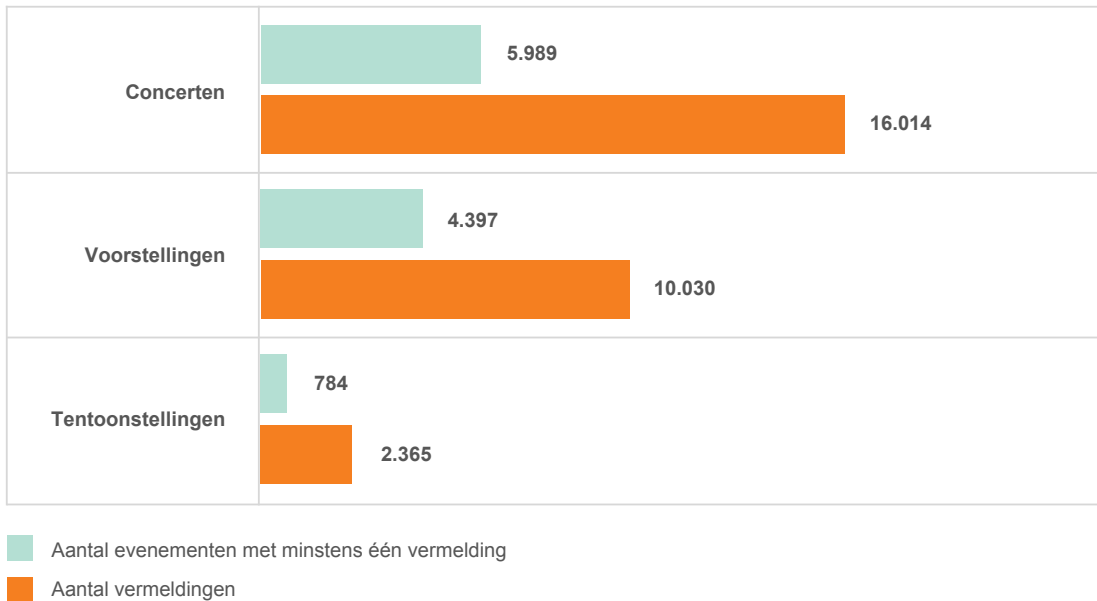
Zoals in de voorbeelden hierboven, vinden we in de beschrijvingen uit de UiTdatabank tal van verwijzingen naar landen. Het 'internationale' neemt hierbij verscheidene vormen aan en is niet louter beperkt tot de afkomst van de kunstenaars, groepen of gezelschappen die in Vlaanderen of Brussel hebben tentoongesteld of opgetreden. Het is die verscheidenheid die ons hielp inzien dat het internationale karakter van het kunstenaanbod in Vlaanderen en Brussel ook bijvoorbeeld gaat over de internationale loopbaan en (artistieke en commerciële) successen van artiesten, over hoe een internationaal thema het onderwerp vormt van de artistieke verbeelding die aan een concert, een voorstelling of een tentoonstelling ten grondslag ligt, repertoires en artistieke tradities uit andere landen die hier worden gebracht of invloed uitoefenen of over andere talen dan het Nederlands. Bovendien spelen niet alleen individuele actoren, maar ook organisaties hierin een rol.

Als een land in een van deze contexten voorkomt in een beschrijving van een evenement, gaan we ervan uit dat iemand (de maker, de organisator, de speelplek of tentoonstellingsruimte) het betekenisvol moet hebben gevonden om dit vermelden. Als we het aantal vermeldingen van een bepaald land in de beschrijvingen van de UiTdatabank tellen, krijgen we een indicatie van de rol en het belang van dit land in het kunstenaanbod in Vlaanderen en Brussel. Uiteindelijk verkrijgen we zo een beeld van het internationale karakter van dit kunstenaanbod. Eigenlijk kan je deze studie opvatten als een soort van populariteitspeiling: welke landen waren — naar analogie van Twitter — *trending* in de muziek, podiumkunsten en beeldende kunsten in Vlaanderen en Brussel?

1. Hoe(veel) werd naar het buitenland verwezen?

We gingen aan de slag met drie datasets afkomstig uit de UiTdatabank. Deze omvatten respectievelijk concerten, voorstellingen en tentoonstellingen die in 2014 plaatsvonden. De drie datasets werden samengevoegd en opgeschoond: als bijvoorbeeld één voorstelling meermaals werd ingevoerd in de UiTdatabank, verwijderden we de dubbels. We stelden ook een referentielijst samen met zoektermen die naar het buitenland verwijzen, zoals "Italië" (landnamen), "Italiaans" (adjectief), "Italianen" (inwoners) en "Rome" (hoofdstad). Deze termen werden via een geautomatiseerde zoekopdracht opgespoord in de vrije-tekstvelden met beschrijvingen en opgeteld per land. (Voor een uitgebreidere uitleg, zie: [Hoe we te werk gingen](#).)

Grafiek 1: Het aantal concerten, voorstellingen en tentoonstellingen met minstens één vermelding van het buitenland, vergeleken met het aantal vermeldingen van het buitenland

De lichtblauwe balken in **grafiek 1** geven het aantal concerten (5.989), voorstellingen (4.397) en tentoonstellingen (784) weer waarvan de beschrijvingen minstens één verwijzing naar het buitenland bevatten. Het effectieve aantal vermeldingen van het buitenland in al deze beschrijvingen wordt voorgesteld door de oranjerode balken. Bij de concerten tellen we het grootste aantal vermeldingen van andere landen dan België of Vlaanderen: 16.014. Bij de voorstellingen zijn dit 10.030 en bij de tentoonstellingen 2.365.

Het lagere aantal tentoonstellingen en vermeldingen van het buitenland bij de beschrijvingen van deze tentoonstellingen was te verwachten. In tegenstelling tot concerten of voorstellingen beslaan de meeste tentoonstellingen een periode van meerdere dagen, weken of maanden. Daardoor zijn er minder tentoonstellingen ingevoerd in de UiT-databank en zijn er dus minder beschrijvingen waarin naar vermeldingen van het buitenland kan worden gezocht.

De situatie ligt anders als we kijken naar het gemiddeld aantal verwijzingen naar het buitenland (dat wil zeggen: het aantal verwijzingen gedeeld door het aantal evenementen met minstens één verwijzing). Bij tentoonstellingen zijn er gemiddeld drie verwijzingen naar het buitenland per onderzochte beschrijving. Bij concerten ligt dit gemiddelde op 2,7 en bij voorstellingen op 2,3.

“

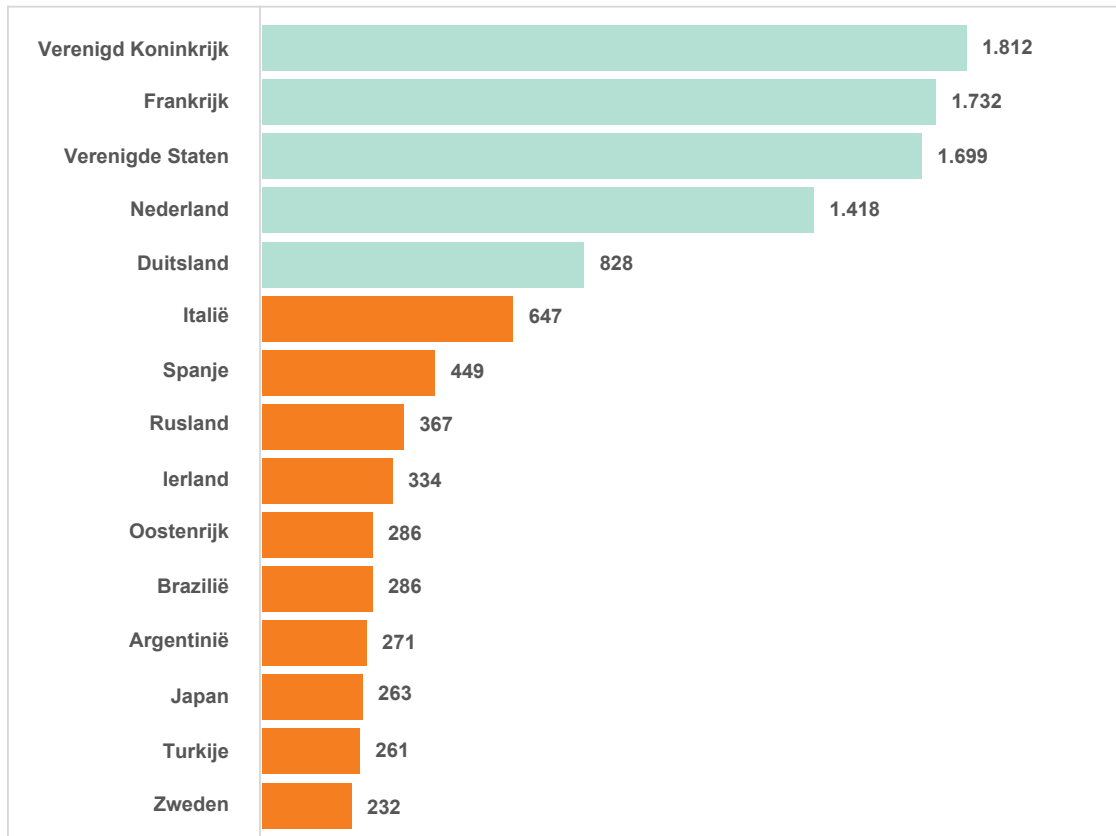
Het grootste aantal verwijzingen naar het buitenland vinden we bij concerten. Tentoonstellingen hebben het grootste gemiddeld aantal verwijzingen naar het buitenland.

In de drie volgende secties belichten we welke landen het meest worden vermeld bij respectievelijk concerten, voorstellingen en tentoonstellingen. Daarbij kijken we ook naar de achterliggende gegevens (de beschrijvingen bij de evenementen) om een beeld te vormen van de context waarin men naar deze landen verwijst. Naargelang de context, delen we de verwijzingen op in verschillende types, wat ons toelaat om deze bulk van gegevens aanschouwelijker te maken. Na handmatig de beschrijvingen te hebben doorzocht, konden we de meeste verwijzingen onderbrengen bij een van deze vijf types:

- Verwijzingen naar de **achtergrond van de makers en uitvoerders**: deze vinden we bij concerten, voorstellingen en tentoonstellingen die werden geproduceerd, uitgevoerd of samengesteld door artiesten, kunstenaars, gezelschappen of curatoren uit het buitenland of door Belgen met cultureel diverse roots. Vermeldingen van het artistieke parcours van de makers of uitvoerders (“studeerde in”, “werkte in”, “resideerde in”) vallen hier ook onder.
- Verwijzingen naar **repertoires, canons en artistieke tradities** uit het buitenland: dit kan gaan over uitvoeringen van werken van klassieke componisten uit Duitsland, adaptaties van Shakespeare, kunstenaars die refereren naar het Franse impressionisme of muzikanten die beïnvloed zijn door Amerikaanse bluesmuziek.
- **Marktgerelateerde** verwijzingen: dit zijn vermeldingen van tournees van groepen of gezelschappen in het buitenland, tentoonstellingen in het buitenland of internationale (verkoop)successen (prijzen, gouden platen, noteringen in de hitparade, uitverkochte voorstellingen etc.).
- Het land wordt **thematisch** behandeld: een land kan (de setting van) het onderwerp zijn van een voorstelling of een kunstwerk of concerten en andere evenementen kunnen worden georganiseerd in het kader van een internationaal actueel thema (een herdenking van de Eerste Wereldoorlog, vieringen van vijftig jaar arbeidsmigratie uit Turkije en Marokko, vluchtelingen etc.).
- Vermeldingen van de **taal** waarin gesproken, gespeeld, gezongen of geschreven werd. Talen zijn uiteraard niet exclusief gebonden aan landen, wat voor een dubbelzinnigheid zorgt die we niet kunnen omzeilen: een theatervoorstelling “in het Nederlands” werd geteld als een verwijzing naar Nederland. Tegelijkertijd stellen we vast dat veel verwijzingen naar een taal wel degelijk een verwijzing inhouden naar het land dat wordt geteld. Als Christoff schlagers in het Duits zingt, vertelt dit iets over de afzetmarkten die hij met zijn muziek wil aanboren.

2. Concerten

Grafiek 2: Top vijftien van meest vermelde landen in beschrijvingen van concerten in 2014

Onder de 16.014 vermeldingen van het buitenland in beschrijvingen van concerten uit 2014 bevinden zich verwijzingen naar 153 verschillende landen. In **grafiek 2** focussen we op de vijftien meest vermelde landen. Elke balk stelt een land voor. De grootte van de balk en het cijfer ernaast verwijzen naar het aantal vermeldingen van dat land.

De top vijf (in een aparte kleur aangegeven) toont de populariteit aan van onze buurlanden en Noord-Amerika: het Verenigd Koninkrijk (1.812 vermeldingen), Frankrijk (1.732), de Verenigde Staten (1.699), Nederland (1.418) en Duitsland (828). De rest van de top vijftien wordt vooral ingenomen door Europese landen: Italië, Spanje, Rusland, Ierland, Oostenrijk en Zweden. Daarnaast zien we nog Brazilië, Argentinië, Japan en Turkije.

De cijfers bevestigen de dominante invloed van de Angelsaksische wereld op ons muziekaanbod. De achterliggende gegevens geven aan dat deze invloed diverse vormen aanneemt. Zo vonden er veel concerten van Britse (van Cliff Richard tot Sophia) of Amerikaanse artiesten (van Kronos Quartet tot The Backstreet Boys) plaats in Vlaanderen en Brussel in 2014. Brits en Amerikaans muziekrepertoire speelde een belangrijke rol in verschillende genres binnen het muziekaanbod. Zo zien we onder andere optredens van Belgische muzikanten die aan de slag gaan met de jazz

van Miles Davis, met de soul van Marvin Gaye of met Schots folkrepertoire.⁰² Het kan evengoed gaan over buitenlandse (en niet-Amerikaanse) muzikanten die bijvoorbeeld teruggrijpen “naar de Amerikaanse bluestraditie”. Onder de klassieke concerten duiken ook meermaals vertolkingen op van het werk van Britse componisten zoals Henry Purcell of Benjamin Britten.

Succes in de Britse of Amerikaanse muziekwereld is een terugkerend motief in de beschrijvingen van concerten: Ozark Henry gaat touren in Engeland en Amerika, Amatorski krijgt positieve recensies in de Britse pers, Milow woont meer in Los Angeles dan in Leuven etc. Zulke verwijzingen naar succes op de muziekmarkt beperken zich niet tot Belgische muzikanten: over Justin Timberlake komen we bijvoorbeeld te weten dat hij platina behaalde met de verkoop van zijn album in de Verenigde Staten of bij een optreden van de Braziliaanse gitarist Ulisses Rocha wordt vermeld dat hij op muziekfestivals in Noord-Amerika speelde.

Ook de andere landen uit de top vijf (Frankrijk, Nederland en Duitsland) komen vaak ter sprake als het gaat over de tournees van de optredende artiest.

“

De cijfers bevestigen de dominante invloed van de Angelsaksische wereld op ons muziekaanbod.

In het kader van herdenkingen van het begin van de Eerste Wereldoorlog werden veel optredens georganiseerd met muziek over de oorlog of uit de periode 1914-1918. In de beschrijvingen van deze optredens komen het Verenigd Koninkrijk, Frankrijk, de Verenigde Staten, Duitsland en Oostenrijk (dat zich op de tiende plaats bevindt) als betrokken landen aan bod, wat een impact heeft op de telling van vermeldingen van deze landen.

Wanneer we zoeken naar verwijzingen naar Frankrijk in de achterliggende gegevens, vallen meteen de vele concerten met Frans chansonrepertoire op. Tours van Isolde Lasoen, Patrick Riguelle en Klaas Delrue met covers van of liedjes die aansluiten op Franse chansons zijn goed vertegenwoordigd in de UiTdatbankgegevens van 2014. Bij klassieke concerten komt het repertoire van Franse componisten zoals Jean-Philippe Rameau of Claude Debussy vaak aan bod. Franse artiesten lijken minder nadrukkelijk aanwezig op de Vlaamse podia dan hun collega's uit het Verenigd Koninkrijk of de Verenigde Staten. Toch ontdekken we een gevarieerd aanbod van muzikanten uit Frankrijk, van Alan Stivell over de Frans-Canadese Mylène Farmer tot de Frans-Tunesische Anouar Brahem.

De Nederlandse muzikanten zijn goed vertegenwoordigd in het concertaanbod van 2014.

Ook hier gaat het over een divers aanbod van muziek, met onder andere optredens van schlagerzangers (Jan Smit, Frans Bauer), rockgroepen (Golden Earring, Within Temptation) en artiesten uit het alternatieve Nederlandstalige segment (Roosbief, Eefje de Visser).

02 Verwijzingen naar Schotland, Wales en Noord-Ierland werden tevens geteld als verwijzingen naar het Verenigd Koninkrijk.

Wisselwerkingen tussen België en Nederland komen tevens aan bod in de beschrijvingen: Belgische artiesten werken samen met Nederlandse muzikanten of andere kunstenaars, een Vlaams en Nederlands platenlabel brengen samen een album uit, Nekkanacht organiseerde een wedstrijd tussen groepen uit beide landen etc. Expliciete verwijzingen naar Nederlands repertoire komen ook voor, maar deze lijken in de gegevens van 2014 minder talrijk te zijn dan de vermeldingen van Franse, Britse of Amerikaanse repertoires en muziektradities.

Duitsland komen we tegen bij de talrijke concerten van Duitse muzikanten – wederom in verschillende genres, zoals klassieke muziek, schlager en hardrock – en bij de vele vertolkingen van Duits klassiek repertoire. Zoals bij het eerder vermelde Britse en Franse repertoire wordt bij het werk van onder andere Georg-Philipp Telemann, Clara Wieck-Schumann of Alban Berg meestal expliciet vermeld dat het om Duits repertoire gaat. Opvallend: bij bekendere Duitse componisten zoals Ludwig van Beethoven en Johann Sebastian Bach ontbreekt deze nationale context vrijwel altijd. Een mogelijke verklaring is dat hun werk grote internationale bekendheid geniet, waardoor men minder de behoefte voelt om achtergrond bij de makers te verschaffen.

Tot slot gaan we nog nader in op de niet-Europese landen in de top vijftien van concerten: Brazilië (286 vermeldingen), Argentinië (271), Japan (263) en Turkije (261, hier als Aziatisch land behandeld) – respectievelijk nummers elf, twaalf, dertien en veertien in deze rangschikking.

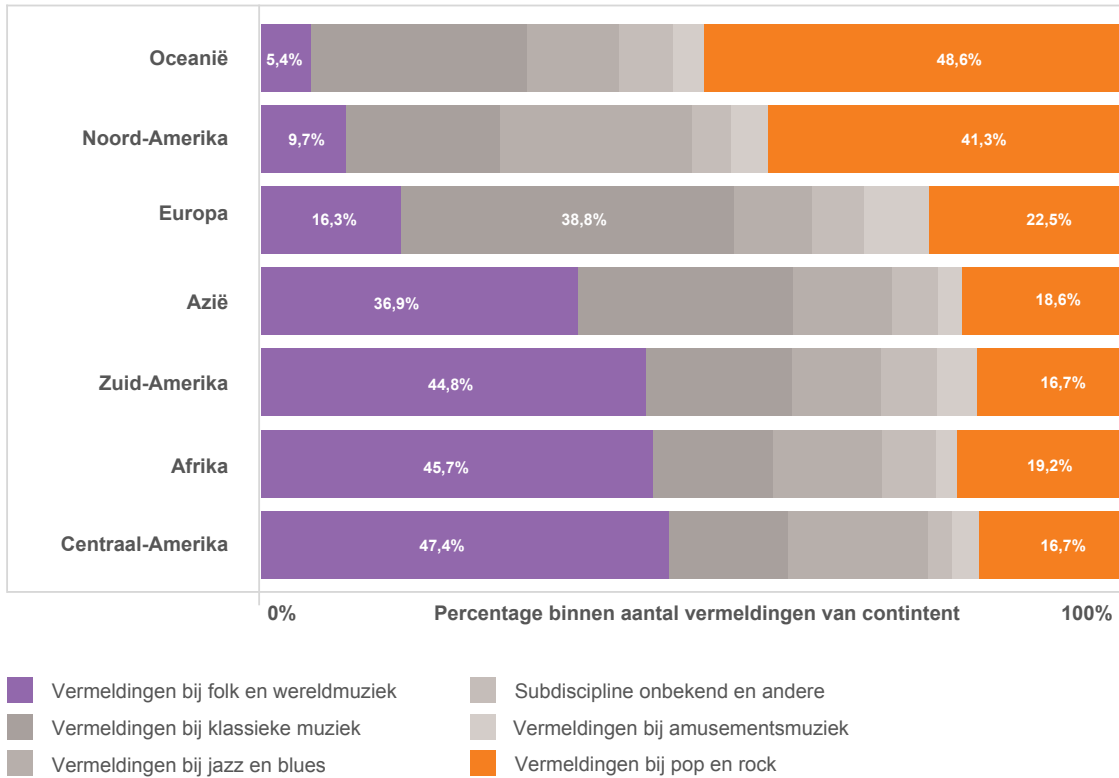
Brazilië vinden we veel terug in beschrijvingen van concerten met bossanova- of sambamuziek of met muziek die door deze genres is beïnvloed. Argentinië duikt (uiteraard) veel op in combinatie met tangomuziek. De vermeldingen van Brazilië en Argentinië beperken zich hier respectievelijk niet toe – er zijn bijvoorbeeld verwijzingen naar het wereldkampioenschap voetbal in Brazilië in 2014 – maar de identificatie met deze specifieke muziekgenres en -repertoires is frappant. Daarenboven zien we dat Argentinië in de meeste gevallen wordt vermeld bij concerten die bij folk en wereldmuziek worden ondergebracht (en in mindere mate bij klassieke muziek). Ook concerten waarbij Brazilië wordt vermeld, krijgen meestal het label van folk en wereldmuziek (en in mindere mate dat van jazz en blues).

Japan komen we wel vaker tegen in beschrijvingen van de internationale tournees van de optredende artiesten. Het aanbod van optredens van Japanse en Turkse muzikanten of met repertoire uit deze landen lijkt alvast gevarieerder dan in het geval van Brazilië en Argentinië, met bijvoorbeeld klassieke ensembles en experimentele elektronica- en rockgroepen uit Japan, Turkse popartiesten of vertolkingen van Ottomaanse hofmuziek of traditionele Japanse percussie. We vinden beide landen ook bij verwijzingen naar actuele maatschappelijke thema's, zoals concerten in het kader van vijftig jaar Turkse arbeidsmigratie of muzikanten zoals Jef Neve die het in hun werk hebben over de kernramp in Fukushima.

We kunnen de vermeldingen van afzonderlijke landen samennemen per continent. Met in totaal 10.322 vermeldingen (of 64,5% van het totaal), werd er het meest naar Europese landen verwezen. Daarna komen achtereenvolgens Noord-Amerika (1.985 vermeldingen), Azië (1.377),

Afrika (922), Zuid-Amerika (765), Centraal-Amerika (384) en Oceanië (259, waarvan 256 naar Australië of Nieuw-Zeeland).

Grafiek 3: Het aandeel van genres binnen het aantal vermeldingen van elk continent (concerten)

Zoals we bij de bespreking van Argentinië en Brazilië al aangaven, worden concerten in UiTdatabank ondergebracht bij een bepaald muziekgenre. Hierdoor kunnen we onderzoeken of er tussen de muziekgenres verschillen zijn in de manier waarop naar het buitenland wordt verwezen. Dit is het onderwerp van **grafiek 3**. In deze grafiek groeperen we alle vermeldingen van afzonderlijke landen per continent. Elk van de zes balken geeft een continent weer. De kleuren in elke balk verwijzen naar de genres van de concerten waarbij we vermeldingen vinden naar de landen van het continent in kwestie. Hoe groter het aandeel van paars in een balk, bijvoorbeeld, hoe meer vermeldingen van het continent gebeurden bij concerten die gelabeld werden als folk en wereldmuziek.

De continenten in grafiek 3 zijn gerangschikt volgens het aandeel van vermeldingen bij folk- en wereldmuziekconcerten. Bovenaan bevinden zich de ‘westerse’ continenten: Oceanië (5,4%, in hoofdzaak Australië en Nieuw-Zeeland), Noord-Amerika (9,7%) en Europa (16,3%). Dan volgen Azië (36,9%), Zuid-Amerika (44,8%), Afrika (45,7%) en Centraal-Amerika (47,4%). Bij deze continenten is het aandeel van vermeldingen bij folk- en wereldmuziekconcerten dus veel groter. Als een land uit een van deze ‘niet-westerse’ continenten wordt vermeld bij een

concert in 2014, dan is de kans het grootst dat dit om een concert ging met het label van folk of wereldmuziek.

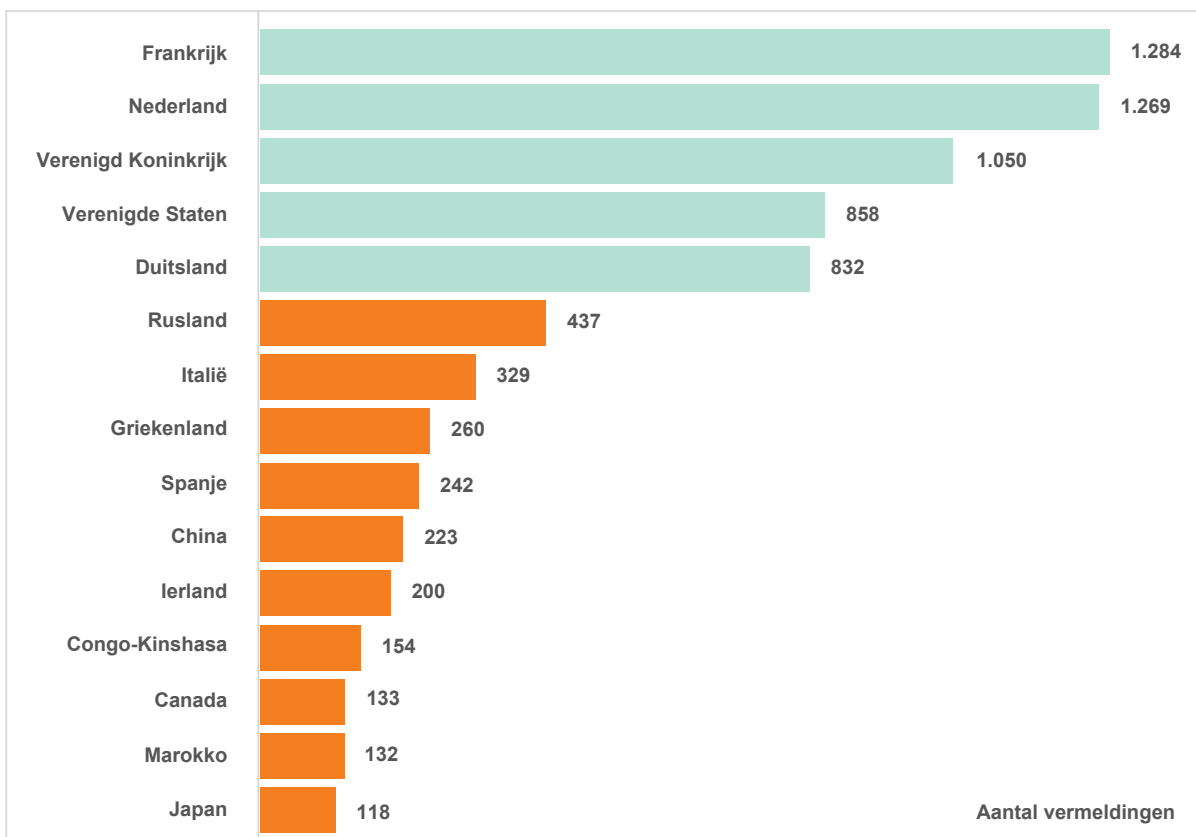
Vermeldingen bij pop- en rockconcerten (geel) vertonen een bijna omgekeerd beeld. Bij Oceanië (48,6%) en Noord-Amerika (41,3%) beslaan deze duidelijk het grootste aandeel. In het geval van Noord-Amerika heeft dit waarschijnlijk te maken met de invloed van de Amerikaanse markt, artiesten en repertoires in dit genre. Bij Europa is het aandeel van vermeldingen bij pop- en rockconcerten 22,5%. Bij de andere continenten is dit lager dan 20%.

Vermeldingen van Europa gebeurden vooral bij klassieke concerten (het donkerste grijs, 38,8% – dit is inclusief opera's). Hier kunnen we de link leggen met de vele verwijzingen naar (onder andere) het Verenigd Koninkrijk, Frankrijk en Duitsland in het kader van repertoire.

De cijfers geven aan dat men – of toch de makers, organisatoren en speelplekken die concerten in de UiTdatabank invoeren – de neiging heeft om muziek uit Azië, Afrika en Zuid- en Centraal-Amerika samen te brengen onder de verzamelterm 'folk en wereldmuziek'. De eerder aangehaalde voorbeelden van Brazilië en Argentinië versterken dit vermoeden: bossanova en tango zijn in het discours eerder wereldmuziek dan klassieke muziek of jazz.

3. Voorstellingen

Grafiek 4: Top vijftien van meest vermelde landen in beschrijvingen van voorstellingen in 2014

In de beschrijvingen van voorstellingen uit 2014 komen we in totaal 10.030 verwijzingen naar 109 verschillende landen tegen. De vijftien meest vermelde landen worden weergegeven in **grafiek 4**. Bovenaan, met de top vijf die in lichtblauw is aangeduid, vinden we respectievelijk Frankrijk (1.284 vermeldingen), Nederland (1.269), het Verenigd Koninkrijk (1.050), de Verenigde Staten (858) en Duitsland (832). De rest van de top vijftien is verdeeld onder Europese landen (Rusland, Italië, Griekenland, Spanje en Ierland) en landen in Azië (China, Japan), Afrika (Congo-Kinshasa, Marokko) en Noord-Amerika (Canada).

Eerst behandelen we de top vijf. In de achterliggende gegevens komen we al snel voorstellingen tegen van gezelschappen (Maatschappij Discordia, Gob Squad), regisseurs (René Pollesch, Philippe Quesne), choreografen (Akram Khan, Trisha Brown), cabaretiers en stand-upcomedians (Javier Guzman, Jack Dee) uit de buurlanden en de Verenigde Staten, al dan niet in samenwerking met spelers uit België of een ander buitenland (bijvoorbeeld Münchner Kammerspiele, met toenmalig intendant Johan Simons, die samenwerkten met Damaged Goods van de Amerikaanse Meg Stuart, die in Brussel en Berlijn werkt). Daarbij vinden we ook makers en uitvoerders met gemengde roots in één of meerdere landen uit de top vijf, zoals de “Nederlands-Duitse” choreografe Nicole Beutler of de “Antwerps-Britse” comedian Thomas Smith. De buurlanden en de Verenigde Staten spelen wel vaker een rol wanneer het artistieke parcours (studies, werk, residenties) van de performer wordt beschreven. Vooral bij voorstellingen van dansers en choreografen (actief in zowel hedendaagse als klassieke dans) lijkt belang te worden gehecht aan informatie over hun internationale parcours.

Marktgerelateerde verwijzingen (naar tournees, premières, lovende recensies en ontvangen prijzen) naar Frankrijk, Nederland, het Verenigd Koninkrijk, de Verenigde Staten en Duitsland zijn legio. We komen ze tegen bij voorstellingen van Vlaams gesubsidieerde gezelschappen, private makers en uitvoerders en buitenlandse spelers. Wat betreft de Vlaams gesubsidieerde gezelschappen kunnen we een verband leggen met een eerder onderzoek van Kunstenpunt naar de [internationale spreiding van Vlaamse podiumproducties](#). Dit wees uit dat respectievelijk Frankrijk, Nederland, Duitsland en het Verenigd Koninkrijk de buitenlanden waren waar deze gezelschappen het meeste speelden in 2014. Bij voorstellingen van private spelers, meer bepaald (Vlaamse) cabaretiers en stand-upcomedians, komen het Verenigd Koninkrijk en vooral Nederland naar voren als internationale referentiepunten.

“

De markt in onze buurlanden en de Verenigde Staten lijkt belangrijk in de podiumkunsten.

Repertoire uit Nederland, Duitsland, het Verenigd Koninkrijk en de Verenigde Staten was populair op de Vlaamse podia in 2014 (verwijzingen naar Frans repertoire kwamen we veel minder tegen). Er waren bewerkingen van een breed spectrum van theaterteksten, romans, filmscenario's en choreografieën, met onder andere Tennessee Williams, Tracy Letts, Friedrich Hölderlin, Mary Wigman, Bertolt Brecht en Jeroen Brouwers. Interessant genoeg hebben de talrijke vermeldingen van Brits repertoire niet zozeer te maken met de verwijzingen naar Shakespeare.

Hoewel zijn werk nog steeds zeer populair is, wordt hij — net zoals Bach en Beethoven — bijna nergens omschreven als een “Engelse” auteur. Omdat sommige van zijn toneelstukken gesitueerd zijn in Engeland of Schotland zijn er wel indirecte verwijzingen naar de afkomst van Shakespeare. Los van Shakespeare vinden we een gevarieerd aanbod aan Brits repertoire, gaande van Alan Ayckbourn tot Harold Pinter.

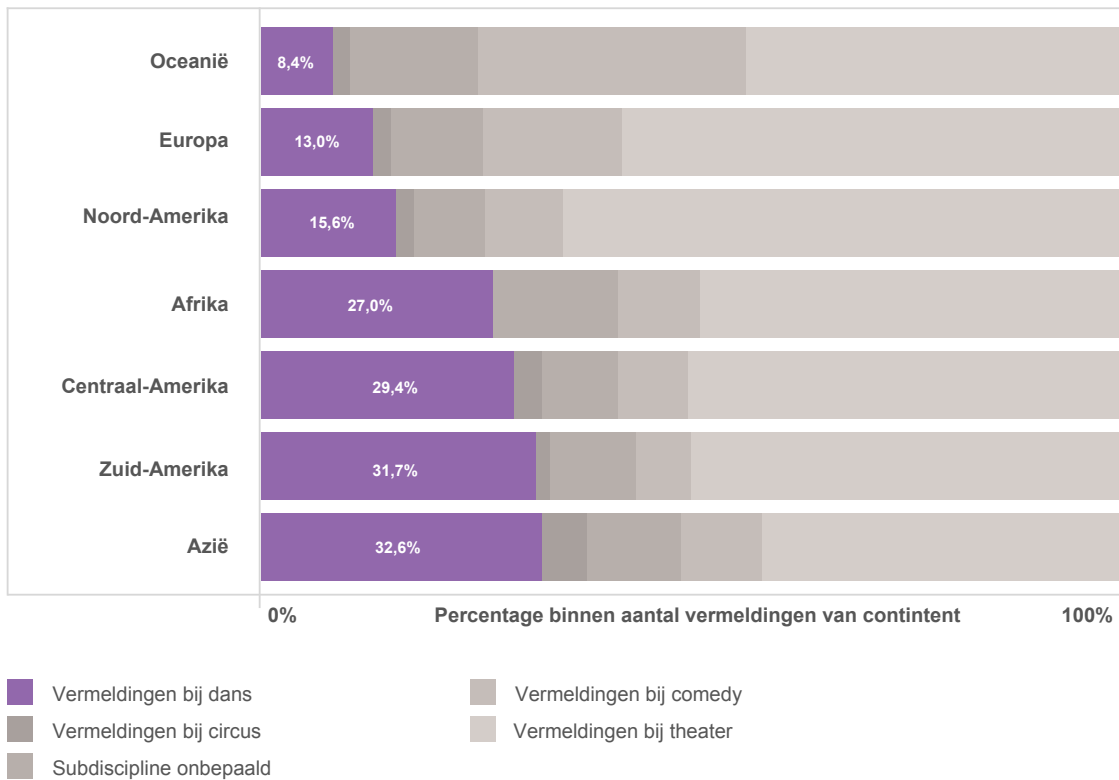
De thema's en verhaallijnen van theaterproducties waren opvallend vaak gesitueerd in de landen uit de top vijf. Zo zien we bijvoorbeeld voorstellingen over Franse wielervedstrijden, over vluchtelingen die de oversteek naar het Verenigd Koninkrijk willen maken, over de Amerikaanse schilder Mark Rothko, over de Rote Armee Fraktion in Duitsland of over de Red Star Line die België, het Verenigd Koninkrijk en de Verenigde Staten verbond. De vele verwijzingen naar de Eerste (en Tweede) Wereldoorlog spelen hier uiteraard ook mee (inclusief vermeldingen van Nederland, want een aantal toneelstukken gingen over de ‘Dodendraad’ tussen Nederland en België).

We verleggen onze blik nu naar de landen buiten Europa. In de achterliggende gegevens merken we dat een aantal succesvolle producties de telling van China (223 vermeldingen) hebben beïnvloed. Hieronder vinden we een productie gewijd aan traditioneel Chinees dansrepertoire, maar ook een amateurtoneelstuk met de titel *Het geluid van zwetende Chinezen*. Chinese geschiedenis, tradities en verhalen, maar evenzeer stereotypes over het Oosten leverden dus de onderwerpen. Voorts lezen we ook vermeldingen van tournees in China of dat er Chinese dansers bij voorstellingen betrokken waren. Onder de 133 vermeldingen van Canada vinden we vooral zulke verwijzingen naar de markt (speelreeksen van stand-upcomedians of theatergezelschappen in Canada) en naar de achtergrond van de makers (zoals circusartiesten en choreografen met een Canadese achtergrond, waaronder Ula Sickle). Thematisch wordt Canada enkel in het kader van de Eerste Wereldoorlog behandeld. Bij vermeldingen van Japan (118) zien we de invloed van de verschillende stijlen die in dat land zijn ontstaan. Zo gingen sommige regisseurs en choreografen aan de slag met butohdans, kamishibai (‘papiertheater’) of bunraku (een soort poppentheater). Daarnaast zijn er ook verwijzingen naar tournees in Japan of naar de Japanse achtergrond van choreografen en performers.

Congo-Kinshasa (154 vermeldingen) en Marokko (132) geven een ander beeld dan China, Canada en Japan. We vinden (op een theatertournee door Marokko na) geen enkele marktgerelateerde verwijzing naar deze twee landen terug. Er wordt haast exclusief verwezen naar Congo en Marokko als het gaat over de achtergrond van de makers en uitvoerders of over het thema of repertoire dat wordt aangesneden door een productie. Dit gaat dan, onder andere, over voorstellingen van of met (Belgisch-)Congolesse choreografen en dansers (Faustin Linyekula, Alain Platel die in *Coup Fatal* samenwerkt met Congolesse performers) of over shows van (Belgisch-)Marokkaanse stand-upcomedians (Youssef El Massaoui, Hakims of Comedy). Voorstellingen die Congo of Marokko thematisch behandelen, hebben vaak te maken met de historische verbanden tussen België en deze twee landen, bijvoorbeeld de koloniale periode van Congo (*Missie* van KVS) of vijftig jaar Marokkaanse arbeidsmigratie (*De handen van Fatma* van ‘t Arsenaal/Moussem).

Als we de 10.030 vermeldingen ordenen per continent, valt opnieuw de dominante positie (7.023 vermeldingen of 70%) van Europa op. Dan volgen vermeldingen van landen in Noord-Amerika (991), Azië (837), Afrika (608), Zuid-Amerika (328), Centraal-Amerika (136) en Oceanië (107).

Grafiek 5: Het aandeel van genres binnen het aantal vermeldingen van elk continent (voorstellingen)

Net zoals bij de concerten, beschikken we over genre-indelingen in de gegevens over voorstellingen. In **grafiek 5** worden alle vermeldingen van aparte landen samengenomen per continent en stelt elke balk een van deze continenten voor. Binnen elke balk wordt met kleuren een onderscheid gemaakt tussen de genres van de voorstellingen waarbij de vermeldingen gebeurden: dans (hedendaags en klassiek), circus, comedy (komedies en stand-upcomedy) en theater (een brede categorie die onder andere tekst- en muziektheater omvat).

We zijn in de eerste plaats geïnteresseerd in de vermeldingen bij dansvoorstellingen (paars). De volgorde van de continenten wordt bepaald door de grootte van het aandeel van deze verwijzingen. Hoe groter het paarse aandeel, hoe groter de kans dat het continent in kwestie vermeld wordt in de beschrijving van een dansvoorstelling. Bovenaan vinden we Oceanië (8,4%, uitsluitend vermeldingen van Australië en Nieuw-Zeeland), Europa (13%) en Noord-Amerika (15,6%). Dan volgen de ‘niet-westerse’ continenten, waar het aandeel veel groter is: Afrika (27%), Centraal-Amerika (29,4%), Zuid-Amerika (31,7%) en Azië (32,6%).

Hier zien we vermoedelijk de impact van het internationale karakter van het Vlaamse danslandschap op het discours over dansvoorstellingen: de Vlaamse Golf en haar erfgenamen genieten een internationale reputatie, gezelschappen en makers werken vaak samen met partners van buiten België (twee zaken die invloed kunnen hebben op verwijzingen naar internationale tournees en residenties) en er zijn veel choreografen en dansers met een buitenlandse achtergrond in actief (wat we terugvinden in vermeldingen van de diverse nationaliteiten van de betrokken dansers of van het internationale parcours dat ze aflegden).⁰³

4. Tentoonstellingen

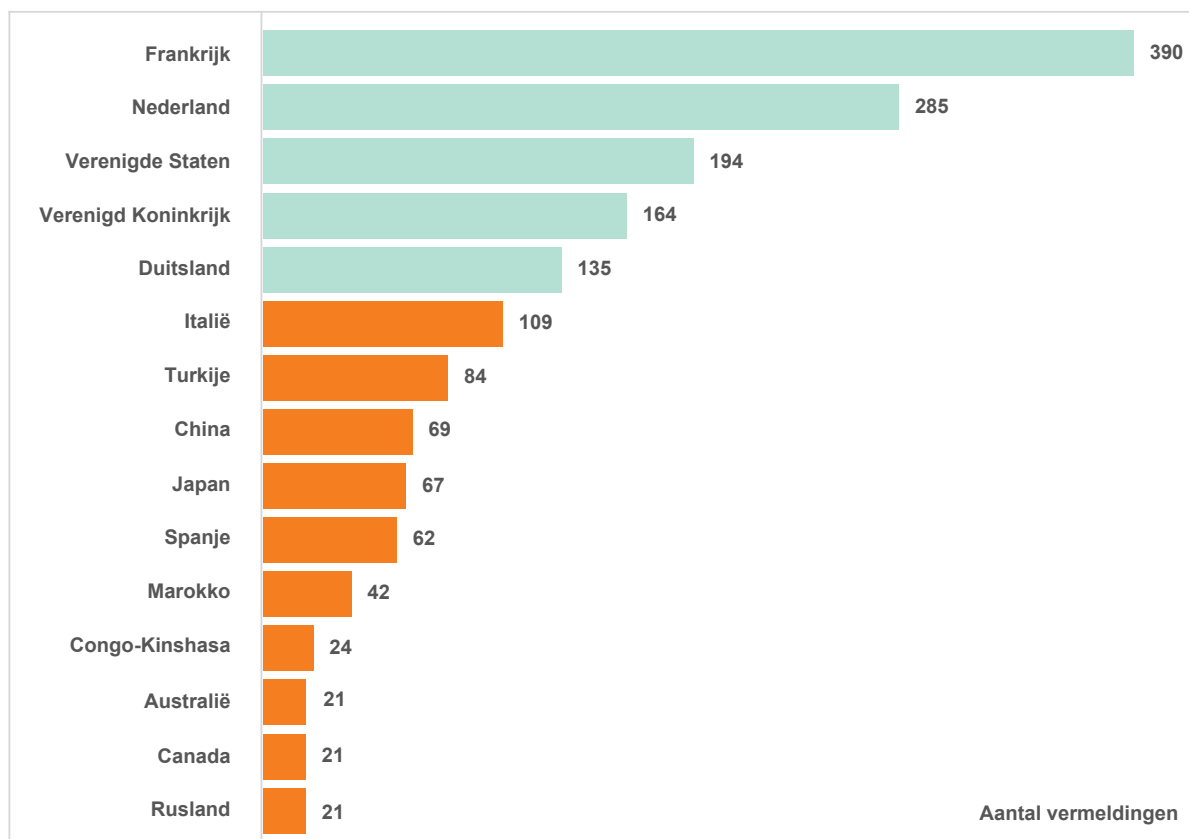
We zagen in grafiek 1 al dat het totale aantal vermeldingen van andere landen bij tentoonstellingen in 2014 lager lag dan bij de concerten en voorstellingen, wat te maken heeft met het kleinere aantal tentoonstellingen dat in dat jaar plaatsvond. In totaal vinden we 2.365 verwijzingen, naar 124 verschillende landen – een grotere verscheidenheid dan bij de voorstellingen (109 verschillende landen).

De verklaring voor deze relatief grote diversiteit houdt misschien verband met verwijzingen naar de afkomst van de kunstenaars bij groepstentoonstellingen. Een curator kan in dit geval een verzameling werken van kunstenaars uit verschillende landen bijeenbrengen, zonder dat de kunstenaars in kwestie daarbij (lang) aanwezig hoeven te zijn. Het tentoonstellen van kunstwerken brengt dan minder mobiliteitskwesties met zich mee dan bijvoorbeeld het organiseren van reeksen van voorstellingen met buitenlandse performers of gezelschappen.

In **grafiek 6** (pag. 16) zien we de vijftien landen waarnaar het meest werd verwezen in beschrijvingen van tentoonstellingen in 2014. De top vijf (blauw) bestaat hier uit dezelfde landen als bij de andere twee disciplines, zij het in een andere volgorde: Frankrijk (390 vermeldingen), Nederland (285), de Verenigde Staten (194), het Verenigd Koninkrijk (164) en Duitsland (135). Daaronder bevinden zich drie Europese landen (Italië, Spanje, Rusland), drie Aziatische (Turkije, Japan en China), twee Afrikaanse (Marokko en Congo-Kinshasa) en ook nog Australië en Canada.

03 Voor studies van VTi (nu Kunstenpunt) die het internationale karakter van het Vlaamse danslandschap behandelen, zie *Kanaries in de koolmijn: masterplan voor dans in Vlaanderen en Brussel* en Pieter T'Jonck, *Dans in Vlaanderen 2007-2013. Een landschapsschets*.

Grafiek 6: Top vijftien van meest vermelde landen in beschrijvingen van tentoonstellingen in 2014

In de achterliggende beschrijvingen zien we een aantal gelijkenissen tussen de landen in de top vijf. Het merendeel van de vermeldingen van Frankrijk, Nederland, de Verenigde Staten, het Verenigd Koninkrijk en Duitsland lijkt te gaan over de achtergrond van de kunstenaar (of curator) die tentoonstelt of een performance geeft: de Franse Isabelle Cornaro was te zien in M, de Nederlander Mark Manders en de Duitser Stephan Balkenhol hadden soloshows in hun Belgische galleries, de Bengalese kunstenaar Runa Islam woont en werkt in Londen en had een expo in KIOSK, Michaël Borremans pendelt tussen België en de Verenigde Staten, de Britse Lynda Morris cureerde een tentoonstelling in de Herbert Foundation etc. In dit verband komen we ook oude kunst en twintigste-eeuwse avant-garde tegen, zoals bij tentoonstellingen met werk van Théodore Géricault of Louise Bourgeois (beiden Fransen).

Marktgerelateerde verwijzingen — expo's in het buitenland, deelnames aan internationale wedstrijden, vertegenwoordiging door een buitenlandse galerie — zijn een tweede belangrijke factor, niet enkel bij evenementen in de beeldende kunsten, maar ook in fotografie en grafiek en zowel bij de professionele als de amateurkunsten. Wat betreft de professionele beeldende kunsten kunnen we een verband leggen met de bevindingen uit de studie van Kunstenpunt over [de Vlaamse kunstmarkt](#). In deze studie werd onder andere onderzocht hoeveel professionele, Vlaamse beeldende kunstenaars uit de databank van Kunstenpunt werden vertegenwoordigd

door een galerie in 2015 en, indien zo, in welk land die galerie is gevestigd. Iets meer dan de helft van de onderzochte kunstenaars had een galerie. In hoofdzaak ging dit over Belgische galeries, respectievelijk gevolgd door galeries uit Duitsland, Nederland, Frankrijk en de Verenigde Staten (zie pp. 19-21, niet expliciet vermeld is de zesde plaats van het Verenigd Koninkrijk). Het huidige onderzoek naar vermeldingen van het buitenland geeft nu een voorzichtige indicatie dat dezelfde buitenlanden ook een belangrijke rol spelen buiten de professionele (beeldende) kunsten.

Een derde belangrijke factor zijn thematische verwijzingen naar Frankrijk, Nederland, de Verenigde Staten, het Verenigd Koninkrijk en Duitsland. In veel gevallen betreft het tentoonstellingen van fotografie die bijvoorbeeld gaan over Franse landschappen, over de Val van de Berlijnse Muur of (wederom) over Wereldoorlog I. Verwijzingen naar taal zijn dan weer beperkt en gaan niet noodzakelijk over de taal waarin gecommuniceerd wordt (bijvoorbeeld tijdens gidsbeurten). Zo vinden we ook tentoonstellingen waarbij een woord uit het Frans of het Nederlands het vertrekpunt vormde voor het thema van de tentoonstelling.

Verwijzingen naar de top-vijflanden in het kader van repertoire komen we bijna nergens tegen. Met repertoire bedoelen we referenties naar of invloeden van kunststromingen en andere kunstenaars. Als beschrijvingen bijvoorbeeld stellen dat het tentoongestelde werk beïnvloed is door Marcel Duchamp, Piet Mondriaan of Andy Warhol, wordt er haast nooit bij vermeld dat het respectievelijk een Franse, een Nederlandse of een Amerikaanse kunstenaar betreft. Ook bij dergelijke verwijzingen naar kunstenaars (Pablo Picasso, Kazimir Malevich), oude meesters (Leonardo Da Vinci, Caspar David Friedrich) en kunststromingen uit andere landen (surrealisme, impressionisme) ontbreekt in de meeste gevallen een nationale contextualisering. Zijn deze kunstenaars en stromingen zodanig bekend dat ze — zoals Bach en Beethoven in muziek of Shakespeare in podiumkunsten — geen contextualisering nodig hebben? Alleszins krijgen we een aanwijzing dat verwijzingen naar andere landen in het kader van repertoire minder belangrijk werden geacht bij de beeldende kunsten dan bij de muziek en de podiumkunsten.

“

Bij referenties naar of invloeden van kunststromingen en andere kunstenaars wordt haast nergens een land vermeld.

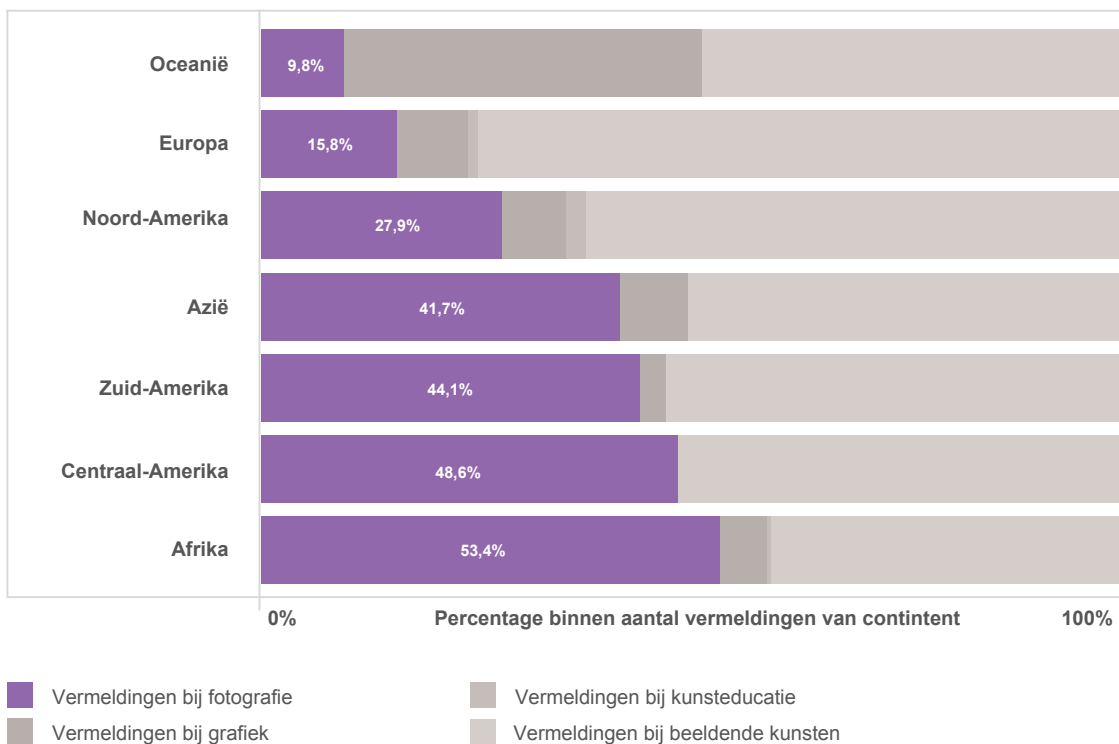
Nu belichten we nog de nummers zes tot en met tien, namelijk Turkije, Italië, Japan, China en Spanje. Het aantal verwijzingen naar de rest van de landen in de top vijftien is relatief laag (minder dan vijftig verwijzingen), dus laten we deze buiten beschouwing.

Italië (109 vermeldingen), Japan (67) en Spanje (62) zien we, zoals de top-vijflanden, vooral opduiken bij beschrijvingen van de achtergrond van de betrokken kunstenaars: het MoMu organiseert een expo over Italiaanse mode, de zestiende-eeuwse kunstenaar Michiel Coxcie verbleef in Italië, de Belgische Axel Vervoordt Gallery toont een van de vele Japanse kunstenaars die ze vertegenwoordigen, BOZAR stelt werk tentoon van de zeventiende-eeuwse Spaanse schilder Francisco de Zurbarán etc. Bij Turkije (84 vermeldingen) en China (69) komen we minder van

zulke verwijzingen tegen. Thematische verwijzingen naar deze landen lijken een belangrijke rol te spelen bij de telling. Dit gaat bijvoorbeeld over tentoonstellingen over Turkse migratie naar België of over het dagelijkse leven op het Chinese platteland. Turkije komt in de eerste plaats aan bod in fotografietentoonstellingen.

Wanneer we uitzoomen tot het niveau van continenten, valt opnieuw op dat het gros van vermeldingen (1.443 of 61%) over Europese landen gaat. Azië (372 vermeldingen), Noord-Amerika (215), Afrika (191) bekleden de volgende plaatsen. De overige continenten hebben elk minder dan honderd vermeldingen: Zuid-Amerika (68), Oceanië (41) en Centraal-Amerika (35).

Grafiek 7: Het aandeel van genres binnen het aantal vermeldingen van elk continent (tentoonstellingen)

Grafiek 7 stelt de landsvermeldingen per continent voor. In elke balk wordt het aandeel weergegeven van de genres van tentoonstellingen waarbij deze vermeldingen gebeurden. Het betreft tentoonstellingen over fotografie, grafiek (illustraties, comics, drukwerk) of beeldende kunsten (schilderkunst, sculptuur, installaties, multimedia). Daarnaast is er ook nog een kleine categorie van kunsteducatieve tentoonstellingen.

We leggen in grafiek 7 de focus op vermeldingen bij fotografietentoonstellingen (paars). Het beeld lijkt op dat van vermeldingen bij folk- en wereldmuziekconcerten (grafiek 3) en bij dansvoorstellingen (grafiek 5). Bovenaan vinden we Oceanië (bijna allemaal verwijzingen naar Australië en Nieuw-Zeeland), Europa en Noord-Amerika. Het aandeel van vermeldingen bij fotografietentoonstellingen is hier respectievelijk 9,8%, 15,8% en 27,9%.

Dit aandeel is opvallend groter in de vermeldingen van Azië (41,7%), Zuid-Amerika (44,1%), Centraal-Amerika (48,6%) en Afrika (53,4%). Als een niet-westers land wordt vermeld, is de kans dus heel groot dat dit gebeurt bij een fotografietentoonstelling. Misschien heeft de documentaire aard van de vele onderzochte fotografietentoonstellingen hiermee te maken: fotojournalistiek over Afrikaanse migranten in China, persfoto's over het leven in Afghanistan, een verslag van een fotograaf die naar de favela's van Rio de Janeiro trok etc. Zulke fotodocumentaires brengen ervaringen en situaties in andere landen en culturen op een zeer concrete wijze in beeld. Niet-westerse landen en culturen leveren dan interessante verhaalstof voor de fotografen, die al dan niet voor de pers werken. Mogelijk biedt dit een bijkomende verklaring voor de relatief grote diversiteit aan vermeldingen van het buitenland bij tentoonstellingen (met verwijzingen naar 124 verschillende landen).

5. Waar werd naar het buitenland verwezen?

Via gegevens van de UiTdatabank weten we waar in Vlaanderen of Brussel de onderzochte concerten, voorstellingen en tentoonstellingen plaatsvonden. We kunnen de vermeldingen van het buitenland dus koppelen aan de plaats van het evenement waarbij de vermelding gebeurde. Zijn er regionale verschillen in de manier waarop men naar het buitenland verwees? **Grafiek 8** biedt een (gedeeltelijk) antwoord op deze vraag.

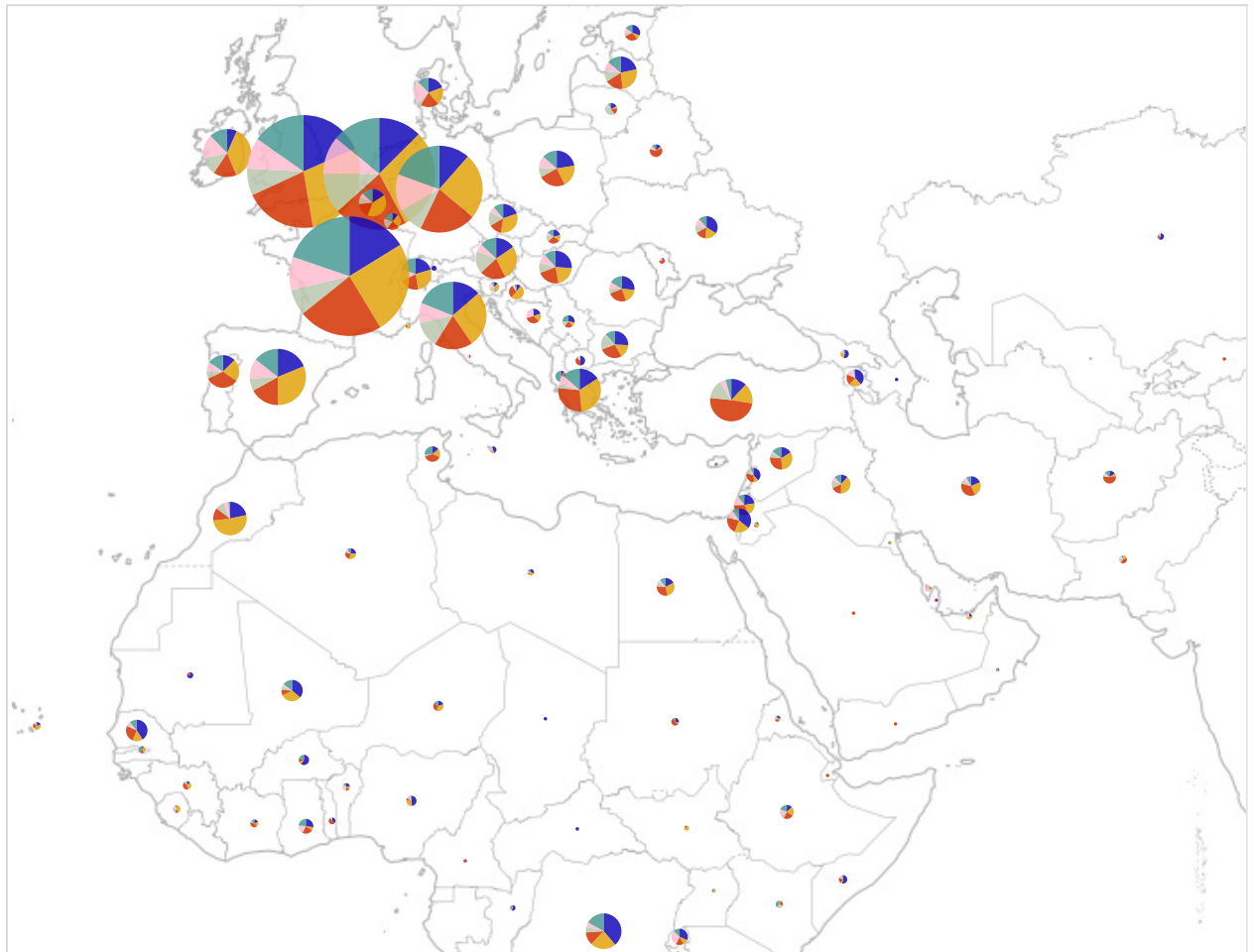
In **grafiek 8** (pag.20) worden alle vermeldingen van een bepaald land bij concerten, voorstellingen en tentoonstellingen samengenomen. In totaal komen we aan 28.409 verwijzingen naar het buitenland (16.014 bij concerten, 10.030 bij voorstellingen en 2.365 bij tentoonstellingen, zie ook grafiek 1). Het merendeel zijn verwijzingen naar de landen die bij zowel concerten, voorstellingen als tentoonstellingen de top vijf vormen: Frankrijk (3.406 vermeldingen in totaal), Verenigd Koninkrijk (3.026), Nederland (2.972), de Verenigde Staten (2.751) en Duitsland (1.795). In grafiek 8 zijn de taartdiagrammen van deze landen bijgevolg de grootste.

Kijken we ook naar de kleinere taartdiagrammen, dan valt opnieuw de verscheidenheid op van landen waarnaar verwezen wordt. We tellen 164 verschillende landen (van de 195 landen waarop gezocht werd — exclusief België, maar inclusief Wallonië als 'apart land'). De meerderheid van landen in Europa, in Afrika, in Azië en in de Amerika's is hierbij vertegenwoordigd.

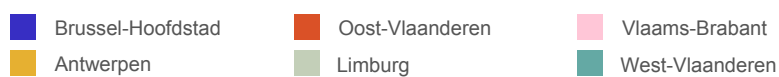
In het taartdiagram van elk land wordt aangegeven hoeveel vermeldingen van dit land gebeurden bij evenementen in Brussel-Hoofdstad⁰⁴ (blauw) en de provincies Antwerpen (geel), Oost-Vlaanderen (rood), Limburg (grijsgroen), Vlaams-Brabant (roze) en West-Vlaanderen (groen).

04 Brussel-Hoofdstad verwijst naar alle negentien Brusselse gemeenten.

Grafiek 8: Aantal vermeldingen van een land bij alle onderzochte evenementen, met aanduiding van de plaats van het evenement waarbij deze vermeldingen gebeurden

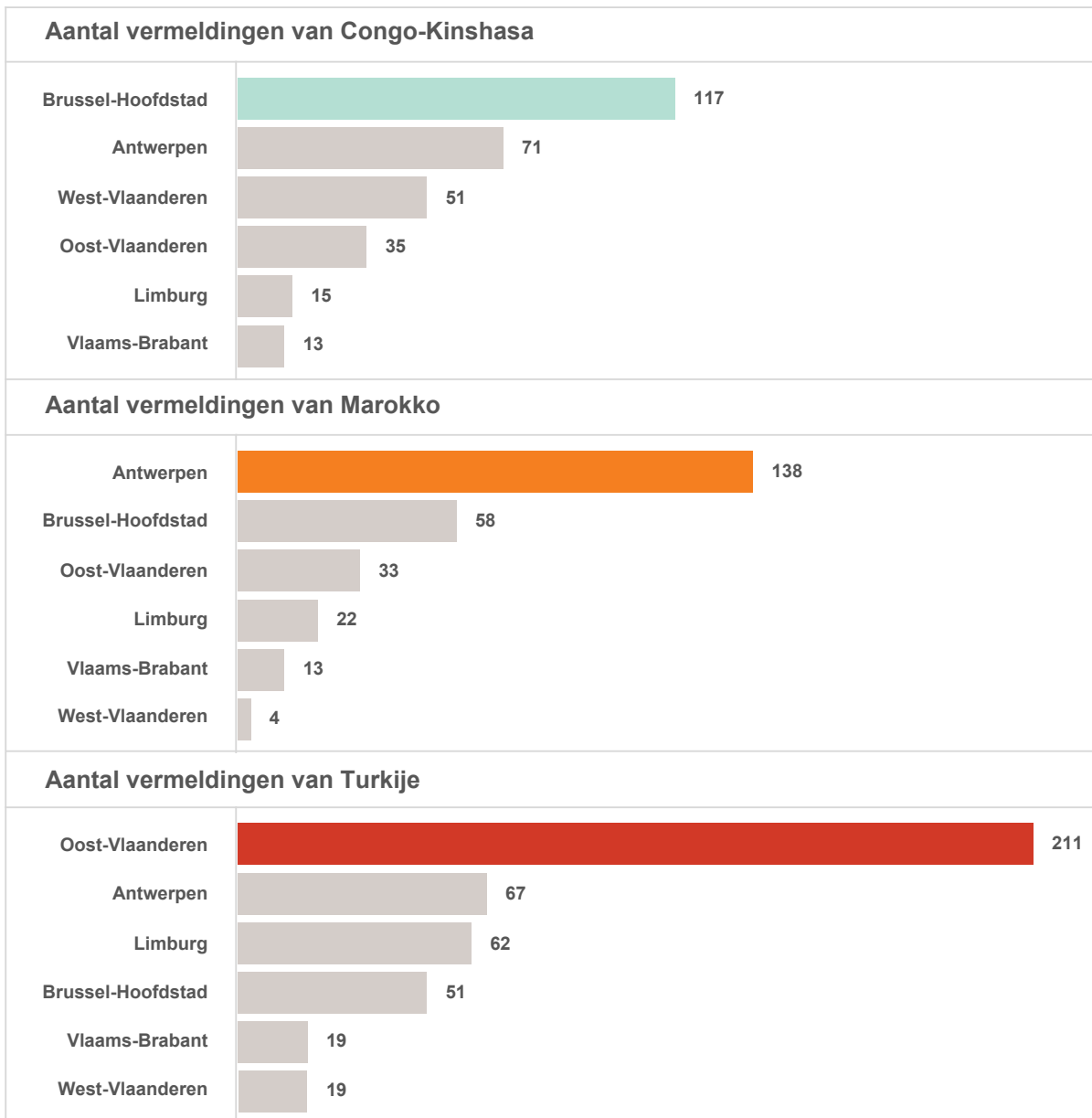

Plaats van evenement waarbij vermelding gebeurde

Bij de landen met de meeste vermeldingen zien we weinig opvallende verschillen in de verdeling van provincies. Bij een aantal andere landen zien we telkens een opvallend overwicht van een bepaalde provincie. In **grafiek 9** belichten we drie van deze landen: Congo-Kinshasa, Marokko en Turkije.

Grafiek 9: Aantal vermeldingen van Congo-Kinshasa, Marokko en Turkije bij alle onderzochte evenementen, met aanduiding van de plaats van het evenement waarbij deze vermeldingen gebeurden

Kijken we naar het aantal vermeldingen van Congo-Kinshasa, dan zien we dat de meeste ervan gebeurden bij evenementen in Brussel-Hoofdstad (blauw, 117). Marokko werd het meest vermeld bij evenementen in de provincie Antwerpen (geel, 138 – waarvan de meerderheid in de steden Antwerpen en Mechelen). Voor Turkije is dit Oost-Vlaanderen (rood, 211 – waarvan de meerderheid in Gent).

De verwijzingen naar Congo-Kinshasa bij Brusselse evenementen gaan over de achtergrond van de makers en performers of houden verband met de inhoud van het evenement.

Meestal is het een combinatie van de twee: een toneelstuk van en met de Brusselse Congolees Jovial Mbenga over de contrasten tussen Afrika en Europa, Baloji brengt muziek uit een plaat die hij in Kinshasa opnam naar aanleiding van vijftig jaar onafhankelijkheid of de eerder vermelde dansvoorstelling *Coup Fatal* van Alain Platel met Congolese performers, ontstaan binnen het Congotraject van KVS. Veel andere vermeldingen van Congo-Kinshasa hebben een duidelijke link met dit Congotraject, want we komen ze ook nog tegen bij voorstellingen van onder andere Faustin Linyekula, Ula Sickle en Brett Bailey (wiens bewerking van *Macbeth* zich situeert in Congo).

Ook bij vermeldingen van Marokko in Antwerpen en van Turkije in Oost-Vlaanderen gaat het meestal over de achtergrond van de makers en de inhoud van het evenement. Dit zijn bijvoorbeeld een optreden van Belgische comedian met Marokkaanse roots Kamal Kharmach, een voorstelling van de Marokkaanse choreografe Meryem Jazouli, het eerder vermelde *De Handen van Fatma* van t'arsenaal en Moussem, psychedelische muziek van de Turkse groep BaBa ZuLa of een tentoonstelling van de fotograaf Recep Cirik over Turken in Gent.

Wederom is er een verband met een specifiek initiatief, zoals de herdenking van vijftig jaar arbeidsmigratie uit of het festival *Istanbul Ekspres* van De Centrale en de Handelsbeurs. Het discours rond Congo, Marokko en Turkije weerspiegelt dus hoe kunstenaars en cultuurhuizen aan de slag gaan met de gedeelde geschiedenis van België met deze landen en de actuele gevolgen ervan — de relatie met Congo als voormalige kolonie of de Marokkaanse en Turkse migratie die de samenstelling van de bevolking van bijvoorbeeld Antwerpen en Gent heeft bepaald.

6. Conclusies

Het doel van deze studie was een beeld verkrijgen van het internationale karakter van het kunstenaanbod in Vlaanderen en Brussel. Gegevens uit de UiTdatabank met beschrijvingen van concerten, voorstellingen en tentoonstellingen uit 2014 vormden het bronmateriaal. Het uitgangspunt was eenvoudig: als er een land in deze beschrijvingen wordt vermeld, betekent dit dat iemand (een maker, een organisator, een speelplek of tentoonstellingsruimte) hier waarde aan hechtte. Door de vermeldingen van andere landen (dus niet België en Vlaanderen) te tellen, krijgen we een aanwijzing van de rol en het belang van die landen in het kunstenaanbod in Vlaanderen en Brussel in 2014.

In de beschrijvingen van concerten telden we de meeste vermeldingen van andere landen (16.014 in totaal, bij voorstellingen is dit 10.030 en bij tentoonstellingen 2.365). In verhouding tot het aantal evenementen waarvan de beschrijving één of meer vermeldingen van het buitenland bevat, hebben tentoonstellingen het hoogste gemiddeld aantal vermeldingen van andere landen (drie per beschrijving).

Wanneer we keken naar het aantal landen dat werd vermeld, viel de grote diversiteit op. Bij concerten werd er naar 153 verschillende landen verwezen. Bij tentoonstellingen vonden we 124 verschillende landen en bij voorstellingen 109. Daaronder bevonden zich de meerderheid

van landen in Europa, Afrika, Azië en de Amerika's.

Er werd echter niet naar elk land even vaak verwezen. In de top vijf van vermeldingen doken bij concerten, voorstellingen en tentoonstellingen telkens dezelfde vijf landen op (maar niet altijd in dezelfde volgorde): Frankrijk, het Verenigd Koninkrijk, Nederland, de Verenigde Staten en Duitsland. Wanneer we de landsvermeldingen groepeerden per continent, viel bij elk van de drie soorten evenementen op dat de Europese landen het sterkst vertegenwoordigd waren, met een aandeel tussen de zestig en de zeventig percent.

Naast de zuiver cijfermatige analyses, hebben we de onderzochte beschrijvingen nog eens handmatig doorgenomen om zicht te krijgen op de contexten waarin de landsvermeldingen gebeuren. De meeste konden we onderbrengen in een van vijf categorieën: verwijzingen naar de internationale achtergrond van de makers en uitvoerders, verwijzingen naar buitenlandse repertoires, canons en artistieke tradities, marktgerelateerde verwijzingen naar het buitenland, thematische verwijzingen naar een land of verwijzingen naar de taal waarin het evenement werd gecreëerd of uitgevoerd.

De vele vermeldingen van de topvijflanden hebben in alle drie disciplines betrekking op artiesten, kunstenaars en gezelschappen met een (gemengde) achtergrond uit, repertoires en artistieke invloeden van, successen en tournees in en inhoudelijke verwijzingen naar deze landen. De verwijzingen naar het canon bij de tentoonstellingen vormden hier de grote uitzondering. Bij concerten en bij voorstellingen waren dergelijke vermeldingen vaak vergezeld van een nationale contextualisering, behalve bij heel bekende namen zoals Beethoven of Shakespeare. Bij vermeldingen van twintigste-eeuwse en oude meesters en stromingen in beschrijvingen van tentoonstellingen ontbrak dit haast altijd. Dit laatste wijst ook op een blinde vlek van de gehanteerde methodologie: als men geen nationale context wilde vermelden bij artiesten, kunstenaars, gezelschappen, successen, loopbanen, repertoires etc., dan bleven deze uiteraard onzichtbaar in de telling. Desalniettemin biedt deze studie onderbouwde en geloofwaardige aanwijzingen dat onze buurlanden en de Verenigde Staten op allerlei vlakken een hoofdrol spelen in ons kunstenaarbod.

Het werd ook duidelijk dat niet naar alle landen op dezelfde manier werd verwezen. Niet elk land kwam voor in dezelfde contexten als Frankrijk, het Verenigd Koninkrijk, Nederland, de Verenigde Staten en Duitsland. Een voorbeeld waren de vermeldingen van Congo-Kinshasa en Marokko bij de voorstellingen, die vrijwel alleen voorkomen als het gaat over de achtergrond van de makers en uitvoerders of over het thema van de productie. Japan was een interessant contrast hiermee, omdat we dit land dan weer wel in meerdere contexten tegenkwamen, zowel bij concerten, voorstellingen als tentoonstellingen.

We ondervonden dat bepaalde initiatieven van kunstenaars en organisaties over het gemeenschappelijke verleden van België met andere landen — al dan niet in het kader van een herdenking in 2014 — de vermeldingen van die landen beïnvloedden. De vele concerten, voorstellingen en tentoonstellingen die rond honderd jaar Eerste Wereldoorlog werden

georganiseerd, stuwden de aantallen verwijzingen naar Duitsland, Frankrijk, het Verenigd Koninkrijk, de Verenigde Staten, Canada, Oostenrijk en zelfs Nederland naar omhoog. We zagen ook een link tussen een plaats in Vlaanderen of Brussel en een dergelijk initiatief. De vele vermeldingen van Congo-Kinshasa in Brussel-Hoofdstad, bijvoorbeeld, hadden vaak een verband met het Congotraject van KVS. De vele vermeldingen van Marokko in de provincie Antwerpen en deze van Turkije in Oost-Vlaanderen hadden grotendeels te maken met kunsthuizen en makers die aan de slag gingen met vijftig jaar arbeidsmigratie uit die landen — niet toevallig vooral in steden waar veel inwoners een achtergrond in deze migratie hebben.

Ten slotte hebben we gezocht naar verbanden tussen landsvermeldingen en genres. Bij elk van de drie soorten evenementen was er een genre waarin niet-westerse landen opvallend vaker vermeld werden dan in andere. Bij tentoonstellingen was dit fotografie, bij voorstellingen was dit dans en bij concerten betrof het folk- en wereldmuziek. Zeker deze laatste wijst op het latente gevaar van stereotypering: hoewel het een praktisch en wijd gebruikt label is, valt alvast in de UiTdatabank op dat dit een ook hardnekkig etiket kan zijn dat op niet-westerse muziek plakt en identificatie met andere genres — bijvoorbeeld Braziliaanse bossanova met jazz — belemmert.

Hoe we te werk gingen

In eerdere onderzoeken bracht Kunstenpunt de spreiding van [muziek](#), [podiumkunsten](#) en [beeldende kunsten](#) in Vlaanderen en Brussel in kaart. Daarvoor deden we een beroep op data uit de **UiTdatabank** over evenementen van deze drie disciplines. Daarbij lag de **focus op 2014**, het jaar waarvan we over de meeste gegevens beschikten. Met diezelfde datasets over podiumvoorstellingen, concerten en tentoonstellingen uit 2014 gingen we in deze studie aan de slag.

Eerst stelden we een **referentielijst** samen van 194 landen die worden erkend door de Verenigde Naties (exclusief België). Omdat de datasets alleen betrekking hebben op evenementen in Vlaanderen en Brussel, werd Wallonië als apart 'land' toegevoegd aan de lijst. Elk land werd vervolgens gekoppeld met landnamen en bijhorende adjectieven en inwoners (“Italië”, “Italiaans”, “Italiaanse”, “Italiaan”, “Italianen”). Ook hoofdsteden en alternatieve schrijfwijzen (“Saudi”, “Saoedi”) zijn inbegrepen (tenzij de naam van de hoofdstad gelijk is aan de landnaam). Bij de buurlanden van België (Nederland, Frankrijk, Verenigd Koninkrijk, Duitsland en Luxemburg) en de zeven grootste landen ter wereld (naar oppervlakte: Rusland, Canada, Verenigde Staten, China, Brazilië, Australië en India) vermeldden we naast de hoofdstad tevens de drie grootste steden (naar inwoneraantal).

Als een adjectief of een benaming van inwoners bij meerdere landen hoort (“Congolees” kan verwijzen naar zowel Congo-Kinshasa als Congo-Brazzaville) werd consequent voor een van deze landen gekozen (“Congolees” werd exclusief met Congo-Kinshasa verbonden). Met overzeese gebieden van landen hielden we geen rekening, met uitzondering van Aruba, Curaçao en

Sint-Maarten, die officieel het statuut van land hebben binnen het Koninkrijk der Nederlanden (bijgevolg werden ze in de lijst verbonden met Nederland).

In een tweede fase zorgden we voor een **propere dataset**. Meermaals ingevoerde voorstellingen, concerten en tentoonstellingen werden verwijderd. Reeksen van voorstellingen of concerten die op meerdere datums plaatsvonden, werden opgesplitst (een veld met specifieke tijdsinformatie liet toe om de exacte speeldata te reconstrueren).

De onderzochte concerten omvatten verschillende genres (jazz/blues, klassiek, pop/rock, folk/‘wereldmuziek’). Het gaat over concerten die publiekelijk toegankelijk zijn. Privéconcerten die niet publiek toegankelijk zijn (zoals een huiskamerconcert voor een selecte kring van genodigden) en zomerfestivals buiten het clubcircuit (zoals Rock Werchter) bevinden zich hier niet bij. Onder de voorstellingen in de dataset vinden we theater-, dans-, comedy- en circusvoorstellingen. Ook hier gaat over openbaar toegankelijke evenementen — schoolvoorstellingen worden bijvoorbeeld niet ingevoerd in de UiTdatabank. De onderzochte tentoonstellingen beperken zich tot beeldende kunsten (hedendaagse en oude), fotografie, grafiek en kunsteducatieve expo’s. Tentoonstellingen over erfgoed en geschiedenis, bijvoorbeeld, horen hier niet bij. Het gaat bovendien enkel over tijdelijke expo’s. Permanente tentoonstellingen werden niet opgenomen.

In de propere dataset, met name in de **vrije-tekstvelden met beschrijvingen** (de velden ‘Beschrijving’ en ‘Lange beschrijving’), gingen we op zoek naar de **termen uit de referentielijst**. Hiermee deden we wat in de linguïstiek een [corpusanalyse](#) wordt genoemd. Het zoeken naar termen gebeurde (net als een deel van het opkuisen van de datasets) met een *query* in de programmeertaal Python. Hierbij [documenteerden we alle stappen](#). Via deze *query* werd geteld hoeveel keer een zoekterm uit de referentielijst voorkwam in een beschrijving van een voorstelling, concert of tentoonstelling. In het volgende voorbeeld van de beschrijving van *Gembloux: Op zoek naar het vergeten leger* van Brocoli Théâtre zijn de opgezochte termen in het vet aangeduid:

“Ben en Sam, twee **Marokkaanse** artiesten, ontmoeten elkaar eens per week op de markt van Molenbeek. Dwalend tussen de geurige kraampjes, ontdekken ze een heroïsch maar totaal vergeten gevecht: Gembloux, 1940. Op het kerkhof van het **Walse** stadje liggen honderden **Marokkaanse** soldaten die tijdens de Tweede Wereldoorlog als kanonnenvlees werden ingezet tegen het **Duitse** leger en nadien vergeten werden.”

In dit voorbeeld vinden we vier zoektermen terug. In de telling worden bijgevolg twee verwijzingen naar Marokko, één naar Wallonië en één naar Duitsland opgenomen.

[REDACTED]

[REDACTED]